

Οϊκουμενικός θεολογικός λόγος καὶ ἀντιρατσιστικὴ ἐκπαίδευση

ΦΩΤΙΟΥ ΔΙΑΜΑΝΤΗ*

Τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ πότε ἕνας θεολογικὸς Λόγος θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτελέσει ἀφετηρία ἀλλὰ καὶ χρήσιμο ἐργαλεῖο σὲ μία κατεύθυνση ἀντιρατσιστικῆς ἀγωγῆς στὸ πεδίο τῆς ἐκπαίδευσης εἶναι ἕνα ζήτημα ποὺ χρῆζει προσεκτικῆς διερεύνησης, καὶ αὐτὸ γιατί ἡ ἔννοια τοῦ Λόγου ἀφενὸς κατέχει ξεχωριστὴ θέση στὸ χῶρο τῆς χριστιανικῆς θεολογίας –ὁ «σαρκωθεὶς Λόγος» εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς¹– ἀλλὰ τὴν ἴδια στιγμή καὶ στὸ χῶρο τῶν κοινωνικῶν καὶ ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν, στίς ὁποῖες ἐντάσσεται καὶ ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη, ὀλοένα καὶ περισσότερο ἀποκτᾷ δεσπόζουσα θέση ὁ ἐπιστημονικὸς ὄρος/ἔννοια Λόγος (Discourse), μὲ πολὺ διαφορετικὴ φυσικὰ νοηματοδότηση. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ ἔννοια τοῦ Λόγου στὸ πεδίο τῶν σύγχρονων θεωριῶν τόσο στὸ χῶρο τῶν κοινωνικῶν καὶ ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν ὅσο καὶ στὸ χῶρο τῆς φιλοσοφίας, καὶ σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὸν ὄρο «λόγος» (discourse) ποὺ ἀπεικονίζοντας τὴ «γλῶσσα στὴ χρήση» (language-in-use) ἀποτελεῖ τὸ μέσον μεταξὺ ἑνὸς ὁμιλητῆ καὶ τοῦ κόσμου, ἐκλαμβάνεται ὡς μία κοινωνικὴ πρακτικὴ, ἡ ὁποία ἔχει τὰ δικά της χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα καὶ τίς ἀντίστοιχες κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις². Σὲ αὐτὴ τὴ διάσταση ἡ ἔννοια τοῦ Λόγου ἀντανανκλᾷ τοὺς διαφορετικούς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους συνενώνουμε σὲ ἕνα ἐνιαῖο ὄλον γλωσσικὰ μὲ μὴ γλωσσικὰ «ὄντικα», ὅπως γιὰ παράδειγμα διαφορετικούς τρόπους σκέψης, δράσης, διάδρασης, σχηματοποίησης ἀξιῶν, πεποιθήσεων, συναισθημάτων, ἀλλὰ καὶ χρησιμοποίησης συμβόλων, ἐργαλείων καὶ ἀντικειμένων στοὺς κα-

---

* Ὁ Φώτιος Διαμαντῆς εἶναι δάσκαλος-θεολόγος, Δρ Ἐπιστημῶν-Ἀγωγῆς, Med, Mth.

1. Ὁ Ἰησοῦς ἀφ' ἑνὸς ἀποτελεῖ τὴν ἰουδαϊκὴν τὴν διάσταση τὸν Μεσσία, καὶ ἀφ' ἑτέρου εἶναι ὁ «σαρκωθεὶς Λόγος» ποὺ προὔπηρχε στὸ Θεὸ καὶ στάλθηκε στοὺς ἀνθρώπους γιὰ νὰ τοὺς δώσει μέσῳ τῆς πίστεως τὴ δυνατότητα «αἰωνίου ζωῆς» (βλ. Καινὴ Διαθήκη (2003). *Κατὰ Ἰωάννη Εὐαγγέλιο*, 1, 1-18. Ἀθήνα: Ἑλληνικὴ Βιβλικὴ Ἐταιρεία).

2. WETHERELL, M. & POTTER, J. (1988). Discourse analysis and the identification of interpretative repertoires. In C. Antaki (Ed.), *Analysing everyday explanation: a case book of methods*. London: Sage, σ.168.

τάλληλους τόπους και χρόνους. Ός συνέχεια, λοιπόν, αλλά και ως αποτέλεσμα αυτής της συνένωσης είναι τὸ νὰ θεσπίζονται καὶ ν' ἀναγνωρίζονται διαφορετικές ταυτότητες καὶ δράσεις, οἱ ὁποῖες μορφοποιοῦν βεβαιότητες σὲ σχέση μὲ τὶς νοηματοδοτήσεις μας στὸν ὕλικὸ κόσμο, στὴ διανομὴ κοινωνικῶν ἀγαθῶν μὲ συγκεκριμένο τρόπο, στὶς ταξινομήσεις τῶν σημαίνοντων σχέσεων στὶς ἐμπειρίες μας καί, τέλος, στὴν προνομιακὴ ἐπιβολὴ μορφῶν γνώσης καὶ συμβολικῶν συστημάτων πάνω σὲ ἄλλα³. Ἐπομένως, ὁ Λόγος καὶ κατ' ἐπέκταση ἡ γλῶσσα καὶ τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα ὡς κοινωνικὴ πρακτικὴ χαρακτηρίζονται κοινωνικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν κατὰ πρῶτον μέρος τοῦ κοινωνικοῦ «γίγνεσθαι» –ὄχι κάτι ἔξω ἀπὸ τὴν κοινωνία– καὶ κατὰ δευτέρον ἐκλαμβάνονται ὡς μιὰ κοινωνικὰ καθορισμένη διαδικασία πὺν διαμορφώνει ἀλλὰ καὶ διαμορφώνεται ἀπὸ τὰ ἄλλα μὴ γλωσσικὰ μέρη τῆς κοινωνίας⁴. Συνεπῶς, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ Λόγος, καθὼς ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ γραπτὲς καὶ προφορικὲς καταστάσεις, μὲ τὰ ζητήματα πὺν θέτει, τὶς στάσεις καὶ τὶς ἀξίες πὺν ἀντανακλᾷ, τὶς εἰκόνες καὶ τὶς συμπεριφορὲς πὺν ἀναδεικνύει, ἔχει τὶς ἀφετηρίες του στὴν κατανόηση τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ γλῶσσα καὶ οἱ ἐφαρμογές της σὲ ὅλες τὶς στιγμὲς τῆς χρήσης της ἀποτελοῦν τὸ διαμεσολαβητὴ ἀνάμεσα στὶς γνώσεις πὺν κατέχουμε καὶ στὴν κατανόηση τοῦ κόσμου⁵.

Κατὰ τὸν J. Gee⁶ ὅλοι μας σχετιζόμαστε μὲ πολλοὺς καὶ διαφορετικοὺς Λόγους, οἱ ὁποῖοι ἀλληλοεπηρεάζονται ἄλλοτε μὲ θετικὸ καὶ ἄλλοτε μὲ ἀρνητικὸ τρόπο, καὶ οἱ ὁποῖοι συχνὰ συνενώνονται, δημιουργώντας ἔτσι νέα ὑβρίδια Λόγου. Στὴ δική μας περίπτωσι τὸ ἐρώτημα πὺν θέτουμε πρὸς διερεύνησι εἶναι γιὰ τὸ ποιά ἐκφάνσι θεολογικοῦ Λόγου σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλες μορφές Λόγου μπορεῖ νὰ συμβάλλει στὴν κατεύθυνσι μιᾶς ἀντιρατσιστικῆς ἀγωγῆς στὸ χῶρο τῆς ἐκπαίδευσις, εἰδικὰ ἀπὸ τὴ στιγμὴ πὺν τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν ἀλλὰ καὶ ὅλες οἱ ἄλλες ἀναφορὲς περὶ θρησκείας πὺν ἐνυπάρχουν διαχεόμενες σὲ ἄλλα διδακτικὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος διαμορφώνουν –πέρα ἀπὸ τὶς παραδοχὲς τους γιὰ τὸ θρησκευόμενο ὑποκείμενο καὶ γενικότε-

3. GEE, J.P. (1999). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. London & New York: Routledge, σ. 13.

4. Γιὰ περισσότερα βλ. FAIRCLOUGH, N. (1989). *Language and Power*. London: Longman, σσ. 22-23.

5. PAPAN, U. (2005). *Adult Literacy as Social Practice: More than skills*. London & New York: Routledge, σ.12.

6. GEE, ὄ.π., σσ. 6-7.

ρα τὸ «θρησκευέσθαι»– εἰκόνες γιὰ τὴν κοινωνία, τίς κοινωνικὲς σχέσεις καὶ τὴν πρότυπη κοινωνικὴ πρακτικὴ. Σὲ μιὰ τέτοια διάσταση, ἀντιλαμβανόμεσθε τὸ πόσο ἐσφαλμένα προβάλλεται ἡ ἄποψη ὅτι ἡ θρησκεία ἀποτελεῖ ζήτημα καθαρὰ τῆς ἰδιωτικῆς σφαίρας τοῦ ἀνθρώπου⁷, θέση ποὺ βρίσκεται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ αὐτὸ ποὺ ἐκ φύσεως ἡ θρησκευτικὴ πίστη ἀπαιτεῖ ὡς οὐσιοκρατικὴ προσέγγιση: τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπευθύνεται στὸ πρόσωπο ὡς ὀλότητα –ὄχι μόνον σὲ κάποιες πλευρὲς του, σὲ κάποιες λειτουργίες του– καὶ συνεπῶς ἐμπεριέχει εἰκόνες γιὰ τὴν κοινωνία, τίς κοινωνικὲς σχέσεις, ἐνῶ καταδεικνύει καὶ τὴν πρότυπη κοινωνικὴ πρακτικὴ, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὴν «Ἐκκλησία» μὲ τὰ στοιχεῖα «ἀναζήτησης σωτηρίας» καὶ «ἠθικὴ διάπλαση τοῦ προσώπου»⁸. Σὲ αὐτὴ, λοιπόν, τὴ βάση, καὶ μὲ δεδομένο τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία ἡ ρατσιστικὴ ἰδεολογία ἔχει κάνει τὴν ἐμφάνισή της σὲ πολλαπλὰ πλέον πεδία τοῦ καθημερινοῦ Λόγου ὡς ἀπόρροια τῆς μεγάλης οἰκονομικῆς κρίσης ποὺ ὀδηγεῖ σὲ οἰκονομικὴ ἐξαθλίωση σημαντικὸ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, καταδεικνύεται ἡ ἀναγκαιότητα τῆς διεπιστημονικῆς διερεύνησης τῶν κοινωνικοπολιτικῶν στοχοθετήσεων τόσο τῆς ρατσιστικῆς ἰδεολογίας ὅσο καὶ γενικότερα τοῦ φαινομένου τοῦ ρατσισμού καὶ τῆς ρατσιστικῆς βίας. Ἄρα, στὴ σημερινὴ ἐποχὴ καὶ ὡς πρόκληση γιὰ τὸ χῶρο τῆς θεολογίας, τὸ ἐρώτημα ποὺ γεννᾶται ἐπιτα-

7. Κατὰ τὸν Σ. Γιαγκάζογλου –υπεύθυνος τῆς ἐπιτροπῆς ἐκπόνησης τοῦ νέου Προγράμματος Σπουδῶν γιὰ τὸ Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στὸ Δημοτικὸ καὶ στὸ Γυμνάσιο– καὶ μὲ ἀφορμὴ τὴ συζήτηση στὴ Βουλὴ γιὰ τὸ νέο Πρόγραμμα τοῦ Λυκείου, τίθεται ζήτημα εὐθύνης τῆς Πολιτείας γιὰ «σοβαρὴ καὶ υπεύθυνη θρησκευτικὴ ἀγωγή», καθὼς προβάλλουν ἐρωτήματα, ὅπως: «Πῶς θὰ διαχειριστεῖ τὸ θρησκευτικὸ φαινόμενο στὴν πολυεὐδαια καὶ πολυπλοκότητά του, ὅταν οἱ πολῖτες δὲν θὰ γνωρίζουν ἔγκυρα τίς πραγματικὲς διαστάσεις του, ποιά θὰ εἶναι ἡ σχέση τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας μὲ τὴν παράδοση καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅταν ἀπὸ τὸν δημόσιο χῶρο ἡ ὀρθόδοξη παράδοση συνωθεῖται βίαια καὶ παραμεριζεῖται ἀπλῶς στὴν ἰδιωτικὴ σφαῖρα; Ἐν τέλει, τὸ σχολεῖο εἶναι κοινότητα ὀλόπλευρης ζωῆς καὶ γνώσης, ἐστία κοινωνικοποίησης ἢ ἀπλῶς φροντιστήριον καὶ πεδίο ἐντατικῆς προετοιμασίας γιὰ τὴν ἐπιχειρηματικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀνταγωνιστικότητα; Τὸ σύγχρονον σχολεῖο δὲν χρειάζεται νὰ ἐμπεριέχει ἐλεύθερα καὶ μιὰν ἐρμηνευτικὴ ἀναζήτησι νουήματος τοῦ βίου, νὰ δίνει ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴν ἀνάλυση τῆς φύσης τοῦ νουήματος αὐτοῦ, σὰ μορφωτικὰ ἀγαθὰ ποὺ πρέπει νὰ διερευνηθῶν καὶ νὰ ἀνακαλύψωσιν οἱ μαθητὲς ὡς ἀπαραίτητη ὑποδομὴ γιὰ τὴν ἴδια τους τὴ ζωὴ;» (ΠΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, Σ. (2013). *Τὰ Θρησκευτικὰ στὸ νέο Λύκειο. Ἡ ἀναζωπύρωση τῆς ἔριδας καὶ ἡ ὑπέρβαση τῆς διελκυστίνδας*. Διαθέσιμο στὸ: <http://freat.gr/?p=1821>). Τὰ προαναφερθέντα, λοιπόν, ἀποτελοῦν ρητορικὲς ἐρωτήσεις ποὺ καταδεικνύουν μὲ τὸν πιὸ ἐμφατικὸ τρόπο τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ φυσικὸ πεδίο ἀναφορᾶς τοῦ θρησκευτικοῦ Λόγου εἶναι τὸ κοινωνικὸ «γίγνεσθαι».

8. ΜΑΡΒΑΚΗ, Α. (2011). *Ὁργάνωση διαδικασιῶν μάθησης στὸ Σχολεῖο*. Θεσσαλονίκη: Τμῆμα Ἐκδόσεων ΑΠΘ, σ. 11.

κτικά είναι αυτό που προαναφέρθηκε: ποιά έκφραση, ποιά μορφή θεολογικού Λόγου είναι αυτή που θα πρέπει να αναδειχθεί και να στηριχθεί στο χώρο του εκπαιδευτικού μας συστήματος και ή όποια θα μπορέσει να λειτουργήσει ως ένα από τα αναχώματα που οφείλουμε να στήσουμε απέναντι στις κοινωνικο-πολιτικές στοχοθετήσεις του ρατσιστικού Λόγου⁹.

Ο ρατσισμός ως κοινωνικό φαινόμενο ταυτίστηκε κατά πρώτον με την έννοια της ράτσας, ή όποια στις αρχές του 16^{ου} αιώνα χρησιμοποιήθηκε από τους ευρωπαίους αποικιοκράτες στην προσπάθειά τους να νομιμοποιήσουν την έπεκτατική τους πολιτική και το βάρβαρο τρόπο εκμετάλλευσης και αντιμετώπισης των ιθαγενών. Έτσι, σε αυτήν την προοπτική, καλλιιεργήθηκε συνειδητά και από κοινού το ιδεολόγημα ότι οι ιθαγενείς των αποικιών είναι από τη φύση τους κατώτερα όντα, τα όποια θα έπρεπε να τα εκπολιτίσουν. Ειδικά, από το 18^ο αιώνα και μετά, με κριτήριο τα φαινοτυπικά γνωρίσματα των ανθρώπων –χρώμα δέρματος, σχήμα κρανίου κ.ά.– ξεκίνησαν «έπιστημονικές» μελέτες προκειμένου να ταξινομηθούν οι άνθρωποι σε διαφορετικές φυλές, γεγονός που ένιότε οδήγησε σε θεωρήσεις που εκλάμβαναν τις βιολογικές διαφορές μεταξύ των λαών ως άμετάβλητες διαφορές κληρονομικού χαρακτήρα. Απόρροια αυτού του δόγματος της φυλετικής άνισότητας, στη μορφή πλέον της πιο ακραίας ιστορικής του έκφρασης, αποτέλεσε ο μύθος της άριας φυλής από τους Ναζί, με αποκορύφωμα το Όλοκαύτωμα των Έβραίων¹⁰. Μεταπολεμικά, όμως, και με δεδομένη την αντίδραση των δυτικών κοινωνιών απέναντι στο φαινόμενο του βιολογικού ρατσισμού και την έστίαση στη φυλετική άνισότητα, εμφανίστηκαν νέες μορφές, νέες εκφάνσεις, ρατσιστικών συμπεριφορών, στις όποίες τις περισσότερες φορές είναι δυσδιάκριτα τα ρατσιστικά στοιχεία που έμπεριέχουν. Δύο τέτοιες μορφές ρατσισμού είναι ο «διαφοριστικός» και ο «οίκουμενικός». Ο μέν «διαφοριστικός» ή άλλιως «πολιτιστικός» ή και «νέος» ρατσισμός δέν έχει ως κυρίαρχο θέμα τη βιολογική κληρονομικότητα, αλλά τις πολιτισμικές διαφορές, τις όποίες θεωρεί ως συστατικό στοιχείο της ανθρώπινης φύσης και για τις όποίες αποδέχεται ότι έχουν βαθιές ιστορικές ρίζες. Οί νεο-ρατσιστές, με βασικό τους σύνθημα τη μη αναγωγικότητα των πολιτισμών, θε-

9 Για μιá συστηματική αποτύπωση της διεθνούς βιβλιογραφίας γύρω από το ρατσιστικό Λόγο βλ. ΤΣΙΑΚΑΛΟΣ, Γ., ΚΟΓΚΙΔΟΥ, Δ. ΜΑΡΒΑΚΗΣ, Α., ΤΡΕΣΣΟΥ, Ε. (1997). *Ρατσιστικός Λόγος: Βιβλιογραφικός Όδηγός*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

10. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Ζ. (2000). *Ό Ευρωπαϊκός Ρατσισμός: Εισαγωγή στο Φυλετικό Μίσος*. Αθήνα: Έλληνικά Γράμματα, σσ. 23-27.

ωροῦν ὅτι ἡ ἀνάμειξη πολιτισμῶν καὶ ἡ κατάργηση τῶν διαχωριστικῶν πολιτισμικῶν γραμμῶν θὰ ὀδηγήσει στὸ τέλος σὲ παρακμιακὲς πολιτισμικὲς καταστάσεις καὶ συνεπῶς στὸν πνευματικὸ θάνατο τῆς ἀνθρωπότητος¹¹. Καὶ ἐνῶ ὁ διαφοριστικὸς ρατσισμὸς εἶναι ἐτερόφιλος, στὸν ἀντίποδά του βρίσκεται ὁ «οἰκουμενικός» ρατσισμὸς, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐτερόφοβος καὶ βασίζεται στὴν ἄρνηση τῆς ἰδιαίτερης ταυτότητας τοῦ ἄλλου, γεγονός πού «ἐκφράζεται μὲ μία περιφρόνηση γιὰ τὶς ἰδιαίτερες πολιτιστικὲς μορφές»¹² τοῦ διαφορετικοῦ πού «μεταφράζεται σὲ μία κλίμακα ἀξιῶν· μειώνει ἢ ὑποβιβάζει τὴ διαφορετικότητα, τὴν ὑποπεύεται, τὴν καταδικάζει»¹³. Σὲ αὐτή, λοιπόν, τὴ διάσταση, τὸ ἐρώτημα πού τέθηκε πρὸς διερεύνηση στὸ τέλος τῆς προηγούμενης παραγράφου ἐμπλουτίζεται μὲ τὸ ἐπιπρόσθετο στοιχεῖο γιὰ τὸ ποιά ἔκφραση, ποιά μορφή θεολογικοῦ Λόγου, εἶναι αὐτὴ πού λαμβάνει ὑπόψη τῆς καὶ αὐτὲς τὶς νέες –πὸ δυοδιάκριτες– μορφές τοῦ ρατσιστικοῦ Λόγου, οἱ ὁποῖες χρωματίζουν πλέον μὲ τὰ πὸ ζωηρὰ χρώματα τὴ σύγχρονη κοινωνικὴ μας πραγματικότητα.

Ὡς συνέπεια τῶν προαναφερθέντων καὶ ἀναζητώντας ἀπάντηση στὰ δύο ἀλληλοσυμπληρούμενα ἐρωτήματα πού τέθηκαν προηγουμένως, ἀνατρέξαμε στὴ βιβλιογραφία καὶ σταθήκαμε ἰδιαίτερα στὸ ἐξαιρετικὸ σύγγραμμα «Ὁδηγὸς Ἀντιρατσιστικῆς Ἐκπαίδευσης», στὸ ὁποῖο μεταξὺ ἄλλων ἀποτυπώνεται μὲ ἐξαιρετικὸ τρόπο τὸ πὸς ἡ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ εἰδικότερα ὁ θεολογικὸς Λόγος πού ἐκπορεύεται ἀπὸ αὐτὴν μπορεῖ νὰ συμβάλλει σὲ μία κατεύθυνση ἀντιρατσιστικῆς ἀγωγῆς. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ὑπογραμμίζεται «ἡ χριστιανικὴ πίστη, πού ἀποτελεῖ πυρῆνα τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν στὴν Ἑλλάδα σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσης, δίνει πολλὰ ἐρεθίσματα καὶ σαφεῖς κατευθύνσεις σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς σχέσεις μὲ ἄτομα ἄλλων ὁμάδων,

11. Γιὰ περισσότερα βλ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ὁ.π. σσ. 289-290, ΜΠΑΛΙΜΠΑΡ, Ε., ΒΑΛΛΕΡΕΤΑΪΝ, Ι. (1991). *Φυλὴ, Ἔθνος, Τάξη: Οἱ Διφορούμενες Ταυτότητες*. Ἀθήνα: Ὁ Πολίτης, σσ. 35-37.

12. Ὑπὸ αὐτὴ τὴν αἴσθηση, ὁ σύγχρονος «μεταμοντέρνος» ρατσισμὸς θεωρεῖται ὡς σύμπτωμα τῆς πολυπολιτισμικῆς ἐποχῆς μας. Ἡ φιλελεύθερη «ἀνεκτικότητα» συγχωρεῖ τὸν φολκλορικὸ ἄλλο ὅταν αὐτὸς στερηθεῖ τὴν οὐσία του, ἀλλιῶς ὁ ἄλλος στιγματίζεται γιὰ τὸ «φονταμενταλισμὸ» του καὶ αὐτό, ἕως ὅτου ὁ πυρῆνας τῆς Ἐτερότητάς του ἐγκατασταθεῖ στὴν δική της κανονικότητα. Ὁ «πραγματικὸς» ἄλλος εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ «πατριαρχικός», «βίαιος»· καμιά ἀναφορὰ στὴν αἰώνια σοφία καὶ στὰ γοητευτικὰ ἔθμά του. Σὲ αὐτὴ τὴ διάσταση, ἡ ἐνεργοποίηση τῆς ἔννοιας τῆς «κατασταλτικῆς ἀνεκτικότητας» ἐκλαμβάνεται ὡς ἡ ἀνοχὴ τοῦ ἄλλου στὴν καλοήγη μορφή του, ἡ ὁποία, ὅμως, ἀποκλείει τὸ πραγματικὸ ἄλλο (ZIZEK, S. (1997). Multiculturalism, or, The Cultural Logic of Multinational Capitalism. *New Left Review*, n. 225, 28-51, σ. 37).

13. TAGUIEFF, P.A. (1998). Ὁ Ρατσισμὸς. Ἀθήνα: Τραυλός, σ. 69.

καθώς και μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔρχονται στὴ χώρα μας ὡς μετανάστες καὶ πρόσφυγες»¹⁴. Μάλιστα προχωρώντας ἀκόμη παραπέρα καὶ μέσα ἀπὸ μία συστηματικὴ καταγραφή ἀγιογραφικῶν χωρίων, τονίζεται ὅτι¹⁵:

- Ἡ προστασία τῶν ξένων κατέχει «σημαντικὴ θέση στοὺς νόμους καὶ τὶς ἐντολὲς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης».
- Μιὰ ἀπὸ τὶς πρὸ σημαντικὲς ἐντολὲς τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι τὸ «ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν».
- Ἡ ἀντίληψη ποὺ ἐκφράζεται στὴν Ἁγία Γραφή γιὰ τὸ «κατ' εἰκόνα¹⁶ καὶ ὁμοίωσιν» τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεό, ὁδηγεῖ στοῦ συμπέρασμα πὼς «κάθε προσβολὴ καὶ διάκριση κατὰ τοῦ προσώπου ἐνὸς ἀνθρώπου εἶναι προσβολὴ καὶ διάκριση κατὰ τοῦ Θεοῦ».
- Ἡ μετανάστευση ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἄνισης συσσώρευσης πλοῦτου μεταξὺ τῶν χωρῶν εἶναι «σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀποτέλεσμα ἀδικίας», κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο «πατερικὰ κείμενα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου, παρέχουν πολλὰ πραγματολογικὰ στοιχεῖα».
- Βασικὴ ὑποχρέωση τῶν ἀνθρώπων εἶναι «νὰ διαχειρίζονται καὶ νὰ φροντίζουν τὴ Γῆ ἀπὸ κοινοῦ καὶ νὰ μοιράζονται μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τὰ ἀγαθὰ», καθὼς «ὁ Θεὸς παρέδωσε τὴ Γῆ καὶ τὴν ἐμπιστεύθηκε σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους».

Ἀποτελεῖ, λοιπόν, ἀναμφισβήτητο γεγονός ἡ θέση ὅτι ἡ χριστιανικὴ θεολογία περιλαμβάνει σύμπασα τὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι δηλαδὴ «κατ' ἐξοχὴν οἰκουμενικὴ»¹⁷, καθὼς εὐαγγελίζεται «τὸν οἰκουμενικὸ καὶ ζωοδότῃ Θεὸ τοῦ

14. ΤΣΙΑΚΑΛΟΥ, Γ. (2000). *Ὁδηγὸς Ἀντιρατσιστικῆς Ἐκπαίδευσης*. Ἀθήνα: Ἑλληνικὰ Γράμματα, σ. 199.

15. Ὁ.π. σσ. 199-202.

16. Προσεγγίζοντας τὶς βασικὲς γραμμὲς τῆς ὀρθόδοξης ἀνθρωπολογίας σχετικὰ μὲ τὰ θεμελιώδη ἀνθρώπινα δικαιώματα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας Ἀναστάσιος, θεωρεῖ ὡς ἀκρογωνιαῖο λίθο αὐτῆς τὴν πεποίθηση ὅτι ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν Ἀδάμ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (Γέν. 5:1). Αὐτὸ εἶναι τὸ θεμέλιο στοῦ ὁποῖο στηρίζεται κάθε περαιτέρω βιβλικὴ ἄποψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ὁλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα προῆλθε ἀπὸ τὸ πρῶτο ἀνθρώπινο ζεῦγος ποὺ δημιούργησε ὁ Θεός. Ἄρα ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ φυλὴ, τὸ χρῶμα, τὴ γλῶσσα, τὴ μόρφωση, εἶναι προικισμένοι μὲ τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς θείκης τους καταγωγῆς. Ἡ ἀνατολικὴ θεολογία ἐπέσημανε ιδιαίτερα τὸ στοιχεῖο τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀγάπης, θέτοντας ὡς κέντρο ἀναφορᾶς τὴν «ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ ἁρμονίᾳ ἀγάπης κοινωνία τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος» [ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας. (2004). *Παγκοσμιότητα καὶ Ὁρθοδοξία*. Ἀθήνα: Ἀκρίτας, σ.79].

17. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, Ν. (2005). *Οἰκουμενικὴ Θεολογία*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 11.

σύμπαντος κόσμου»¹⁸. Μάλιστα, στη σημερινή εποχή ο έλληνικός όρος «οικουμένη», που σημαίνει «ολόκληρη την κατοικημένη Γη», προσλαμβάνεται με τριπλή θεολογική σημασία, καθώς: α) αναφέρεται στην παγκόσμια Έκκλησία και με την έννοια αυτή χρησιμοποιήθηκε στις Οικουμενικές Συνόδους, β) υιοθετήθηκε προκειμένου να προσδιορίσει όλα όσα σχετίζονται με την προσπάθεια για ένότητα των χριστιανών και των χριστιανικών Έκκλησιών και γ) χρησιμοποιείται στην ευρύτερη του έννοια, για να δηλώσει την παγκοσμιότητα και την οικουμενικότητα μέσω της οποίας αναφερόμαστε σε έναν οικουμενικό οικουμενισμό, που άπτεται των προβλημάτων που αφορούν την παγκόσμια κοινότητα των θρησκειών¹⁹. Βλέπουμε, δηλαδή, το θεμελιακό χαρακτήρα που κατέχουν οι έννοιες «οίκος» και «οικουμένη» στη χριστιανική θεολογία, ενώ το παράγωγο επίθετο «οικουμενικός» χρησιμοποιήθηκε και στην περίπτωση της «οικουμενικής κίνησης», καθώς, όπως προείδαμε, πέρα από τη γεωγραφική και παραδοσιακή του εκκλησιαστική σημασία, φανερώνει επιπροσθέτως τη διάθεση των χριστιανών να υπερβούν τις μεταξύ τους διαφορές –έθνικές, όμολογιακές, ταξικές κ.ά. Σε αυτή, λοιπόν, τη διάσταση, είναι χαρακτηριστικά τα όσα υπογράμμισε –επαναδιατυπώνοντας την έννοια της λέξης «οικουμένη»– ο πρώην γραμματέας του Παγκοσμίου Συμβουλίου Έκκλησιών K. Raiser, αναφέροντας ότι «αυτό που έννοούμε είναι ουσιαστικές και, ταυτόχρονα απειλούμενες διασυνδέσεις και σχέσεις μεταξύ εκκλησιών, μεταξύ πολιτισμών, μεταξύ ανθρώπων και ανθρώπινων κοινωνιών στην πολυ-ποικιλία του, μεταξύ της ανθρωπότητας και της δημιουργίας συνολικά»²⁰. Συνεπώς, δεν θα πρέπει να εκπλήσσει το γεγονός ότι στο χώρο της «οικουμενικής κίνησης», και ειδικότερα στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Έκκλησιών, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '60 το ζήτημα του ρατσισμού βρέθηκε στο προσκήνιο, όταν και ξεκίνησαν –με άφορη το καθεστώς του άπαρτχάιντ στη Ν. Αφρική– μια σειρά από δράσεις στα πλαίσια Προγράμματος Καταπολέμησης του Ρατσισμού. Επρόκειτο για μία εποχή όπου είχε παγιωθεί ή πεποίθησε ότι οι παραδοσιακές φιλελεύθερες ελπίδες για διαφυλετική ισότητα και συμφιλίωση σε μία ένοποιημένη κοινωνία δεν μπο-

18. Κατά το Ν. Μασούκα, η οικουμενικότητα ως άφετηριακό σημείο αλλά και ως όδοδείκτης της θεολογίας της Έκκλησίας, «έκφράζει άμεσα το πνεύμα της βιβλικής και της περαιτέρω συνεχιζόμενης εκκλησιαστικής παράδοσης» (ό.π.).

19. GIBELLINI, R. (2002). *Η Θεολογία του Εικοστού Αιώνα*. Αθήνα: Άγιος Ζωής, σ. 607.

20. RAISER, K. (1995). *Το Μέλλον του Οικουμενισμού: Άλλαγή Παραδείγματος στην Οικουμενική Κίνηση*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σ. 164.

ροῦσαν νὰ πετύχουν τoὺς στόχους πoὺ ἔθεταν. Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, στὸ ζήτημα τοῦ ἀπαρτχάνειτ στη Νότια Ἀφρική ἐμπεδώθηκε ἡ ἀντίληψη ὅτι δὲν ἦταν πιά ἓνα πρόβλημα πoὺ θὰ μπορούσε νὰ λυθεῖ μέσα στὴν ὑπάρχουσα τάξη πραγμάτων, καθὼς μαίνονταν ἓνας ἀγῶνας καταπιεσμένων ἀπέναντι σὲ ἀδικεῖς ἐξουσιαστικὲς δομές, ὅποτε ἡ μόνη λύση πoὺ θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει θὰ ἦταν ἡ ἀναδιανομὴ τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ κοινωνικοῦ πλοῦτου²¹.

Σὲ μία, λοιπόν, ἀντιρατσιστικὴ ἐκπαίδευση, διαχρονικὰ παραδείγματα παρμένα τόσο ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Πατερικῆς θεολογίας ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ συγχρονικὴ δράση τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν μπορούν νὰ ἀποτελέσουν ἐργαλεῖα παρέμβασης στὸν τομέα κυρίως τῶν ἀντιλήψεων τῶν μαθητευόμενων ὑποκειμένων, ἐνῶ μόνο «ἐν μέρει, μπορούμε νὰ παρέμβουμε στὸν τομέα τῶν στάσεων», καθὼς ὑπάρχει τὸ ἀντίπαλο δέος τῶν θεσμῶν κοινωνικοποίησης, πoὺ πολλὲς φορὲς «ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο δροῦν πρὸς διαφορετικὴ κατεύθυνση»²². Σπουδαῖο, συνεπῶς, στοιχεῖο ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς τῆς μεταφορᾶς τῆς σχολικῆς γνώσης καὶ σὲ ἄλλους κοινωνικοὺς χώρους ἢ καὶ τὸ ἀντίστροφο τῆς χρήσης, δηλαδή, μέσα στὸ σχολεῖο ἐξωσχολικῶν γνώσεων καὶ ἱκανοτήτων. Σὲ αὐτὴ τὴν κατεύθυνση σημαντικὸ ρόλο παίζει ἡ υἰοθέτηση ἀρχῶν ἀπὸ τίς συμμετοχικὲς θεωρίες τῆς μάθησης²³, καθὼς αὐτὲς ἐστιάζουν πέραν τῶν ἄλλων καὶ σὲ ζητήματα ἀντιμετώπισης εὐρύτερων ζητημάτων ὅπως εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ κοινωνικοῦ ἀποκλεισμοῦ²⁴ μέσω τῆς διαδικασίας τῆς μάθησης.

BIBLIOΓΡΑΦΙΑ

- FAIRCLOUGH, N. (1989). *Language and Power*. London: Longman.
 GEE, J.P. (1999). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. London & New York: Routledge.
 GIBELLINI, R. (2002). *Ἡ Θεολογία τοῦ Εἰκοστοῦ Αἰώνα*. Ἀθήνα: Ἄρτος Ζωῆς.

21. Ὁ.π., σ.123.

22. ΤΣΙΑΚΑΛΟΥ, ὀ.π., σ. 229.

23. Γιὰ περισσότερα βλ. ΜΑΡΒΑΚΗΣ, ὀ.π.

24. Οἱ ἀνισες σχέσεις ἐξουσίας μὲ τὴ συνακόλουθη ἀνιση κατανομὴ πλοῦτου ὀδηγοῦν στὴν φτώχεια καὶ στὴν κοινωνικὴ περιθωριοποίηση. Σὲ αὐτὴ τὴ βάση, «ὄλες οἱ ὀμάδες πoὺ ἀπαρτίζουν τὸ χάρτη τῶν κοινωνικῶ ἀποκλεισμένων παρεμποδίζονται στὴν ἀπορρόφηση δημόσιων καὶ κοινωνικῶν ἀγαθῶν» [ΤΣΙΑΚΑΛΟΥ, Γ. (2004). Κοινωνικὸς Ἀποκλεισμός: Ὀρισμοί, Πλαίσιο καὶ Σημασία. Στὸ Κασμάτη Κ. (ἐπιμ.), *Κοινωνικὸς Ἀποκλεισμός: Ἡ Ἐλληνικὴ Ἐμπειρία*. Ἀθήνα: Gutenberg.: σσ. 57-58].

- PAPEN, U. (2005). *Adult Literacy as Social Practice: More than skills*. London & New York: Routledge
- RAISER, K. (1995). *Τὸ Μέλλον τοῦ Οἰκουμενισμοῦ: Ἀλλαγὴ Παραδείγματος στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- TAGUIEFF, P.A. (1998). *Ὁ Ρατσισμός*. Ἀθήνα: Τραυλός.
- WETHERELL, M. & POTTER, J. (1988). Discourse analysis and the identification of interpretative repertoires. In C. Antaki (Ed.), *Analysing everyday explanation: a case book of methods*. London: Sage.
- ZIZEK, S. (1997). Multiculturalism, or, The Cultural Logic of Multinational Capitalism. *New Left Review*, n. 225, 28-51.
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας. (2004). *Παγκοσμιότητα καὶ Ὁρθοδοξία*. Ἀθήνα: Ἀκρίτας.
- ΠΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, Σ. (2013). Τὰ Θρησκευτικὰ στὸ νέο Λύκειο. Ἡ ἀναζωπύρωση τῆς ἔριδας καὶ ἡ ὑπέρβαση τῆς διεκλυστίνδας. Διαθέσιμο στό: <http://freat.gr/?p=1821>.
- Καينὴ Διαθήκη (2003). *κατὰ Ἰωάννη Εὐαγγέλιο, 1, 1-18*. Ἀθήνα: Ἑλληνικὴ Βιβλικὴ Ἐταιρεία.
- ΜΑΡΒΑΚΗΣ, Α. (2011). *Ὁργάνωση διαδικασιῶν μάθησης στὸ Σχολεῖο*. Θεσσαλονίκη: Τμῆμα Ἐκδόσεων ΑΠΘ.
- ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, Ν. (2005). *Οἰκουμενικὴ Θεολογία*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
- ΜΠΑΛΙΜΠΑΡ, Ε., Βαλλερστάιν, Ι. (1991). *Φυλὴ, Ἔθνος, Τάξη: Οἱ Διφορούμενες Ταυτότητες*. Ἀθήνα: Ὁ Πολίτης.
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Ζ. (2000). *Ὁ Εὐρωπαϊκὸς Ρατσισμός: Εἰσαγωγή στὸ Φυλετικὸ Μίσος*. Ἀθήνα: Ἑλληνικὰ Γράμματα.
- ΤΣΙΑΚΑΛΟΣ, Γ., ΚΟΓΚΙΔΟΥ, Δ. ΜΑΡΒΑΚΗΣ, Α., ΤΡΕΣΣΟΥ, Ε. (1997). *Ρατσιστικὸς Λόγος: Βιβλιογραφικὸς Ὁδηγός*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- ΤΣΙΑΚΑΛΟΣ, Γ. (2000). *Ὁδηγὸς Ἀντιρατσιστικῆς Ἐκπαίδευσης*. Ἀθήνα: Ἑλληνικὰ Γράμματα.
- ΤΣΙΑΚΑΛΟΣ, Γ. (2004). Κοινωνικὸς Ἀποκλεισμός: Ὁρισμοί, Πλαίσιο καὶ Σημασία. Στὸ Κασιμάτη Κ. (ἐπιμ.), *Κοινωνικὸς Ἀποκλεισμός: Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐμπειρία*. Ἀθήνα: Gutenberg.